

LLETRA A BÉATRICE

**Algunes reflexions al voltant de la Conferència
Internacional sobre Població i Desenvolupament
del Caire.**

Andreu Domingo

91

Aquest treball és un encàrrec, que té prevista la seva
publicació a “Mania. Revista de pensament”.

Centre d'Estudis Demogràfics

1994

Resum

En aquest treball es recullen unes primeres reflexions sobre la Conferència Internacional sobre Població i Desenvolupament celebrada al Caire del 5 al 13 de setembre de 1994 sota els auspicis de Nacions Unides. Es fa ressó tant del document final com del procés global que portà a la seva aprovació, amb una especial atenció a les novetats que presentava aquesta Conferència en relació a les anteriors.

Resumen

En este trabajo se recogen unas primeras reflexiones sobre la Conferencia Internacional sobre Población y Desarrollo celebrada en El Cairo del 15 al 13 de septiembre de 1994, bajo los auspicios de las Naciones Unidas. Se hace eco del documento final así como del proceso global que llevó hasta su aprobación, prestando especial atención a las novedades que presentaba esta Conferencia en relación a las anteriores.

Résumé

Ce texte offre une première réflexion sur la Conférence Internationale sur la Population et le Développement qui s'est tenue au Caire du 5 au 13 septembre 1994 sous les auspices des Nations-Unies. On y fait l'écho tant du document final que des discussions qui ont conduit à son adoption. Les nouveautés que présentait la Conférence du Caire par rapport aux conférences antérieures sont mises en relief.

Abstract

This paper gives some preliminary reflexions about the United Nations International Conference on Population and Development held in Cairo in September 1994. The final document as well as the discussions around its adoption are presented, with a special attention to the new aspects the Cairo Conference introduced in relation with the precedent ones.

LLETRA A BÉATRICE

Algunes reflexions al voltant de la Conferència Internacional sobre Població i Desenvolupament del Caire.

Scarabeus Sacer

"Va ser al Caire on va començar tot, durant una laboriosa setmana de febrer, fa quaranta-quatre anys; fins i tot vaig prendre nota del dia i l'hora. Però de què serveix jugar amb les dates... n'hi ha prou amb dir que l'any dels tres zeros estava proper." Així comença la distopia demogràfica d'Amin Maalouf *El primer segle després de Béatrice*, publicada l'any 1992. No em resisteixo a deixar de creure que la referència al Caire no és una casualitat, tot i que nosaltres no ens debatem en el febrer i el seu desig sino al setembre *"però de què serveix jugar amb les dades?"* La novel·la de l'escriptor libanès ens amenaça amb un horitzó crepuscular, fracturat entre el Nord i el Sud. Un Nord ric i ordenat, comptable, i un Sud miserable, caòtic i innumerable. Un planeta masculinitzat, o si voleu, desfeminitzat, el que els professionals de la demografia en diríem afectat per un augment inusitat de l'índex de masculinitat, és a dir, un món en el que la proporció de naixements de 105 mascles per 100 femelles que s'observa normalment a les poblacions estadísticament

representatives es decantés dramàticament encara més pel cantó masculí. Extrapolant a nivell planetari i de forma desmesurada el que s'observa en determinades poblacions del Sud. En la narració aquest canvi es produeix gràcies a les màgiques conseqüències d'una misteriosa píndola amb forma d'*Scarabeus Sacer*, d'escarbat sagrat egipci, que augmentant la potència viril assegura el naixement d'un fill mascle. En la realitat aquest desequilibri pot ser producte de l'avortament selectiu per sexe o de l'infanticidi.

Tal vegada el més difícil, el més decepcionant, a l'hora de parlar de la Conferència del Caire és que res no ha començat al Caire i potser sí que alguna cosa ha canviat. Esbrinar-ho constitueix un exercici de funambulisme al que penso dedicar-me en aquestes planes per al vostre divertiment, estesa la umbrel·la demogràfica em passejaré de puntetes pel límit que separa el Nord del Sud.

El plà d'Acció

La Conferència Internacional sobre la Població i el Desenvolupament celebrada al Caire del 5 al 13 de setembre de 1994 sota els auspicis de Nacions Unides és la cinquena conferència global sobre població i la tercera conferència mundial de caràcter intergovernamental. Les anteriors conferències varen tenir lloc el 1954 a Roma, el 1964 a Belgrad, el 1974 a Bucarest i el 1984 a Mèxic, essent les dues darreres també de caràcter intergovernamental. El tema de la conferència va ser la relació entre la població, el creixement econòmic sostingut i el desenvolupament sostenible. L'objectiu era explícitament, no la discussió científica sobre els temes tractats sino la capacitat d'arribar a un consens internacional sobre un programa d'acció per a implementar les decisions resultants d'aquest consens. Segons podem llegir al preàmbul del programa d'acció *"el llegat d'aquesta conferència es mesurarà per la fermesa dels compromisos concrets que es contraiguin, com a part d'un nou pacte mundial entre tots els països i pobles del món sobre la base d'un sentit de responsabilitat compartida dels uns a favor dels altres i de tots a favor del planeta"*, si haguéssim però de jutjar l'èxit de la conferència pels tractats signats a la seva fi seria, a curt termini, més aviat decepcionant: cap, no es va materialitzar cap compromís polític entre els diferents governs participants. I és

que cal recordar que els acords als que es varen arribar no són vinculants, el text queda així reduït a una sèrie de recomanacions que cada govern pot aplicar o no, i de la manera que cregui convenient, en funció dels "seus interessos".

L'ambiciós programa d'acció presentat a la cimera del Caire consta de setze apartats: 1) Preàmbul; 2) Principis; 3) Relacions entre la població, el creixement econòmic sostingut i el desenvolupament sostenible; 4) Igualtat i equitat entre els sexes i habilitació de la dona; 5) La família, les seves funcions, drets, composició i estructura; 6) Creixement i estructura de la població; 7) Drets reproductius, (salut sexual i reproductiva) i planificació de la família; 8) Salut, morbiditat i mortalitat; 9) Distribució de la població, urbanització i migració interna; 10) Migració internacional; 11) Població, desenvolupament i educació; 12) Tecnologia, investigació i desenvolupament; 13) Activitats i plans nacionals; 14) Cooperació internacional; 15) Col·laboració amb el sector no governamental; i 16) Activitats complementàries de la conferència.

El programa d'acció no s'està d'advertint-nos que *"el creixement de la població mundial ha assolit la seva màxima expressió històrica; els increments actuals superen els 90 milions de persones per any. Segons projeccions de Nacions Unides, és probable que els increments anuals de població es mantinguin per damunt d'aquesta xifra fins el 2015. La població mundial que havia trigat 123 anys en augmentar de 1.000 milions a 2.000 milions de persones, va enregistrar increments successius de 1.000 milions de persones en 33 anys, 14 anys i 13 anys. Es preveu que la transició dels 5.000 milions als 6.000 milions, portarà només 11 anys i finirà en 1998."* Si bé aquest creixement és cert, hauria de fer-se un esforç per a desdramatitzar el futur del creixement poblacional, en primer lloc cal assenyalar la poca fiabilitat de les projeccions, fins i tot, les de Nacions Unides, que solen pecar de mantenir les tendències demogràfiques del moment fins a l'horitzó projectat, sense tenir en compte altres realitats socials que poden incidir en aquestes tendències; en segon lloc s'hauria d'assenyalar com ha disminuït la fecunditat, així segons el propi Fons de les Nacions Unides per Activitats en Matèria de Població, el nombre promig de fills per dona durant el període 1970-75 que a nivell mundial que era de 4,5 ha minvat al període 1990-95 a 3,3, dels 5,5 fills per dona corresponents als països no desenvolupats per al primer període s'ha passat als 3,6 per al quinquenni 1990-95 (Salas, 1984, Sadik, 1993); i en tercer lloc,

hauria que recordar que contra el fantasma d'un món superpoblat i per tant miserable, actualment les grans regions més densament poblades Japó i Europa, no són precisament les més pobres.

Després de fer repetida al·lusió al creixement de la població mundial, el plà d'acció aborda les relacions entre població i desenvolupament dins la tradició "transicionista" en la Demografia, amb l'objectiu d'estabilitzar la població durant el proper segle. Així en el punt 6.3 es diu que *"després de reconèixer que el propòsit ulterior és millorar la qualitat de vida de les generacions actuals i futures, l'objectiu és, respectant plenament els drets humans, facilitar la transició demogràfica quan abans millor en els països on existeixi un equilibri entre les taxes demogràfiques i les fites socials, econòmiques i ambientals."* L'anomenada teoria de la transició demogràfica, és un paradigma, que postula el comportament de la població dels països en vies de desenvolupament a partir del model històric de les poblacions europees durant la revolució industrial. Així d'unes poblacions pre-transicionals o de règim demogràfic antic caracteritzades per una forta mortalitat i una elevada fecunditat es passaria a un règim post-transicional caracteritzat per un nou equilibri amb nivells baixos de mortalitat i fecunditat. La transició demogràfica es dividiria en tres fases caracteritzades per una evolució específica de les taxes de creixement natural. La primera comportaria un fort creixement de la població degut a la reducció de la mortalitat i el manteniment d'alts nivells de fecunditat. La segona portaria un estancament caracteritzat per la reducció relativa dels guanys en l'esperança de vida i la devallada de la fecunditat. Mentre que la tercera estaria caracteritzada per la reducció de les taxes de creixement corresponent a la caiguda de la fecunditat. El problema d'aquest paradigma és precisament el seu polèmic abast predictiu pel que fa als països no desenvolupats. Efectivament, les condicions històriques són molt diferents, l'evolucionisme unilínia implícit en la teoria, tot i que es disfressi d'universalisme, ha portat a aprofundir la divisió planetària entre Nord i Sud, aquest cop en termes de progrés demogràfic íntimament relacionat amb el progrés econòmic. Implícitament s'assumeix que la diferència i la inferioritat, classificades com a retard, són conseqüència d'un progrés més lent, d'aquesta manera el retard ha reemplaçat el concepte del mal com a caracterització de l'indesitjable (Gellner, 1984). L'explosió demogràfica com a teló de fons remet a un discurs que preten sobretot actuar sobre les poblacions del Tercer Món, en ser les que més ràpidament creixerien. El discurs que impregna el plà d'acció

oscil·la entre la cooperació i el desenvolupament com a fre del creixement de la població d'un costat o a la migració internacional d'un altre, i les mesures més o menys implícites de caire neomalthussian, que aspirarien sobretot a la regulació de la fecunditat de forma restrictiva al Sud.

Res de tot això no és nou, en les anterior conferències mundials ja havíem assistit al debat entre els transicionistes i els malthussians, entre aquells que creuen que el desenvolupament econòmic portarà indefectiblement a la reducció de la fecunditat i per tant a l'estabilització poblacional i aquells que pensen tot creixement dels recursos comporta un creixement de població que al seu torn revertirà en l'escassetat de recursos donat que la població creix a un ritme més gran que els recursos. El que sí que es nou és el paper d'eix central que adquireix la dona en el document -la vocació declarada de donar poder a la dona "empowerment" en l'original anglès-, el contingut mediambiental del pla -que es presenta com a continuador de la Conferència sobre Medi ambient i desenvolupament celebrada a Rio de Janeiro el 1992-, i la complementarietat entre discurs transicionista i aplicació neomalthussiana que es pot despendre del pla d'acció, nou i preocupant.

El debat sobre el pla d'acció

Un dels fets que potser més ha distorsionat la comprensió del significat de la cimera del Caire ha estat la posició del Vaticà i d'alguns líders religiosos musulmans i el ressó que se'ls hi ha donat. La pedra de toc ha estat la referència en el document a l'avortament. Posició secundada a la fi pels governs d'Argentina, Perú, Malta, Equador, República Dominicana i Guatemala. Però en cap cas l'avortament era presentat com un mètode de planificació familiar en el pla d'acció, explícitament es deia en el punt 7.22 que: "*D'acord amb la política de moltes nacions, com es va reconèixer en el consens de la Conferència Internacional de Població de 1984, els governs hauran de prendre mesures oportunes per ajudar a les dones a evitar l'avortament, que en cap cas hauria de ser estimulat com a mètode de planificació de la família, i sempre que fos possible proporcionar un tracte humà i orientació a les dones que han recorrit a l'avortament*". Més enllà la posició vaticana ataca el document per tenir una concepció individualista dels drets humans que aniria en detriment

dels drets de la família, i que en matèria de sexualitat promouria la promiscuitat. El reconeixement dels drets individuals i de la diversitat d'estructura i composició de les formes de família no es poden considerar atacs a la família i més insostenible encara ens sembla pretendre que es vol estendre la promiscuitat quan es parla d'altres formes d'unió a part del matrimoni o es fa referència a l'us de preservatius per a previndre malalties de transmissió sexual, ultra el transfons homofòbic dels líders catòlics i musulmans. A la fi es conservarà en el redactat el terme de "*salut reproductiva*", mentre que el més controvertit de "*salut sexual*" serà eliminat en algunes parts i es mantindrà en referència a les legislacions nacionals; per altra banda el terme "*regulació de la fecunditat*" es canviarà per "*planificació familiar*". Però tampoc podem considerar justa la posició d'aquells que fan escarafalls davant les protestes dels caps religiosos, aquests tenen raó quan es lamenten, com a defensors de la família com a institució on s'exercia el control dels homes sobre la capacitat reproductiva de les dones. I ho fan sense voler-se adonar que precisament la fortalesa de la família és haver subsistit també allà on ha perdut aquesta funció, adaptant-se als nous canvis de relacions de gènere. El que ens hauríem de preguntar és si l'efecte real del pla d'acció seria retornar a les persones el control sobre la seva capacitat reproductiva o atorgar-se'l a l'Estat.

En el cas dels líders islamistes a més, comptant amb la no assistència a la conferència dels representants d'Arabia Saudí, Sudan, Líban i Irak, la seva posició és complementària amb la d'aquells que en el Nord tremolen per l'augment de la població del Sud, en efecte si per alguns el nombre és una amenaça per als altres és un arma. Comparteixen una visió tan errònia com perillosa: l'argument de la força pel nombre. Posició que pot veure's directament avalada per un discurs que alhora que promou la reducció de la fecunditat al Sud vol promoure la seva pujada al Nord.

Una altra discussió és la suscitada pel reagrupament familiar, la supressió del terme "*dret*" pel de "*la vital importància*" defensat per la Unió Europea i Estats Units demostra fins a quin punt el tema de les migracions internacionals segueix essent l'altra nafra política en les discussions sobre població, el text quedarà com: "*Els governs dels països receptors hauran de reconèixer la vital importància de la reunificació familiar i promoure la seva integració en la seva legislació nacional, amb la finalitat d'assegurar la protecció de la unitat de les*

famílies dels emigrants documentats a través de fòrmulesque concordin amb els drets humans reconeguts universalment.". Com és evident, reconèixer "la vital importància" per part dels governs no els obliga a res. Els representants de la Unió europea no varen voler amagar la seva intenció de vincular la cooperació amb els països no desenvolupats a la creença que aquesta pot fer disminuir la migració estrangera, i en tot cas per a llarg termini, vincular-la a l'adopció de mesures que reduïssin el creixement d'aquest països.

En el capítol dedicat a mobilització i aplicació de recursos, és a dir al finançament del pla d'acció, es preveia un total de 17.000 milions de dolars, és a dir 2,1 bilions de pessetes en l'any 2.000, dels quals un terç haurien de ser subministrats pels països desenvolupats, és a dir uns 5.700 milions de dòlars.

A la fi de la Conferència, els 182 països que hi varen participar, inclòs el Vaticà, varen aprovar el pla d'acció, amb les esmenes consensuades, les principals de les quals s'han apuntat. Finalment, cal ressenyar la important presència d'organitzacions no governamentals, seguint la crida prevista al propi pla d'acció on se li dedica el capítol XV, hi hagué la presència de les ONG, tant en les sessions paral·leles que se celebraren com en la participació individual de representants d'alguna d'elles en les delegacions governamentals.

Sobre la por i la governabilitat

La por al creixement demogràfic, l'anomenada "explosió demogràfica", la por a l'envelliment, el que podríem anomenar "la implosió demogràfica", el fantasma de la invasió dels innombrables provinents del Sud, masses terrors inspiren les nostres preocupacions sobre la població. Massa tòpics per a inspirar un pla d'acció sobre la població. La Demografia s'inscriu dins el que podríem anomenar governabilitat, en el contacte entre les tecnologies de control de la població i les referides al comportament d'un mateix, el que en termes de Michel Foucault, definia com a tecnologies de poder: "que determinen les conductes dels individus, els sotmeten a un determinat tipus de finalitats o de dominació i consisteixen en una objectivació del subjecte" i les tecnologies del jo "que permeten als individus efectuar, per compte propi o d'altri, cert nombre d'operacions sobre el seu cos i la seva ànima, pensaments, conducta o qualsevol altra forma de ser, obtenint així, una transformació en ells mateixos amb la finalitat d'assolir cert estat de felicitat, puresa, sabiesa o immortalitat" (Foucault, 1988). El demògraf en canvi, sol ser reclamat principalment per a preveure el futur. Es demana del demògraf que sigui capaç de mesurar i analitzar un fenomen determinat en relació a la població, però sobretot que sigui capaç d'anticipar la seva evolució i les principals conseqüències d'aquesta. La raó esgrimida és sovint de caire aplicat, en el cas extrem perseguiria el determinar la conducta dels individus, en objectivar el subjecte en nom de la planificació. El resultat però, sol ser utilitzat per la producció d'un cert estat d'opinió, per a fer acceptable l'aplicació de polítiques adoptades amb anterioritat i independència de la realitat demogràfica que se suposa les impulsa. Així les coses, no és d'estranyar que les més greus decisions polítiques es prenguin o es justifiquin en nom de preteses raons demogràfiques. D'aquesta manera s'obra un perillós abisme entre el que pot ser el pla d'acció i l'aplicació de les seves recomanacions. Entre les finalitats que es declara voler assolir i les que s'assoliran i de la forma que s'assoliran.

El creixement de la població pot estabilitzar-se a nivells diferents i de formes diferents. Sense voler caure en lectures conspiratives de la història, cal negar amb fermesa que a curt termini el desenvolupament acabi amb el creixement de la població i ni molt menys amb els moviments migratoris. En aquest sentit no només no és ètica la posició dels països occidentals oferint un a canvi de l'altre, i culpant indirectament els països del Sud de la degradació

mediambiental pel creixement de la població, oblidant completament la diferència de consum entre uns habitants i altres, sino que a més és inútil. Les mesures polítiques que condicionen la cooperació i l'ajut al desenvolupament a la reducció del creixement de la població en els països no desenvolupats, subvencionen de forma indirecta regulacions de la fecunditat sota les que no es tindrà cap mena de control ni garantia. Les escrupuloses demandes de respecte dels drets humans que omplen el pla d'acció poden quedar en paper mullat si a la fi el que compten són els resultats estadístics sense més, com ja està passant en els països on l'esterilització és una pràctica habitual. El que sí que és pot aconseguir a la fi és augmentar la pressió sobre la població, però especialment sobre les dones com a reproductores, cercant d'un cantó la seva pròpia complicitat i la de les associacions no governamentals en nom tant dels drets de la dona com de l'ecologisme en contra de les pròpies declaracions del pla d'acció on explícitament es diu que: *"Els objectius governamentals de la planificació de la família haurien de definir-se en funció de les necessitats d'informació i serveis. Els objectius demogràfics, malgrat que siguin un dels propòsits legítims de les estratègies públiques de desenvolupament no haurien d'imposar-se als proveedors de serveis de planificació de la família en forma de fites o de quotes per a aconseguir clients"*.

En el *Segle després de Béatrice* imperava la por, la divisió entre el Nord i el Sud, la brutalitat i la violència per hipermasculinització. Al segle després de Béatrice s'arribà per l'acció al principi espontània de les dones que volent que les seves descendents escapessin de la pròpia condició, activaren la selecció del sexe dels naixements. En l'actualitat es demana de les dones que regulin la seva fecunditat en funció dels interessos del planeta i per la seva pròpia salut reproductiva, l'interrogant és saber si aquests interessos són coincidents i no vanals i pesants reflexos de la por, per una por que contribueix pas a pas en el terreny demogràfic a inventar un nord i un sud, a donar forma a un nou enfrontament.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

FOUCAULT, Michel (1990) Tecnologías del yo y otros textos afines. Barcelona: Paidós/I.C.E.-U.A.B.

GELLNER, Ernest (1989) Cultura, identidad y política. El nacionalismo y los nuevos cambios. Barcelona: Gedisa.

MAALOUF, Amin (1992) El primer siglo después de Béatrice. Madrid: Alianza Cuatro.

SADIK, Nafis (1993) Estado de la población mundial, 1993. Maryland: Fondo de Población de las Naciones Unidas.

SALAS, Rafael M. (1984) Estado de la población mundial 1984. Naciones Unidas.

UNITED NATIONS (Preparatori Committee for the International Conference on Population and Development) "Draft Final Document of the Conference. Third Session 4-22. April 1994.